

Hyvän oppimateriaalin jäljillä - opettajaharjoittelijan tutkimusmatka ammattikorkeakoulun kieliopintojen oppimateriaaleihin

Julkaistu 23. joulukuuta 2010. Kirjoittanut Tiina Ruokolainen.

Artikkelissa vieraiden kielten aineenopettajaksi opiskeleva kirjoittaja tekee tutkimusmatkan ammattikorkeakoulun kieliopintojen oppimateriaaleihin. Tekstissä perehdytään hyvän oppimateriaalin kriteereihin yhtäältä ammattikorkeakoulun opiskelijan näkökulmasta ja toisaalta häntä opettavan kieltenopettajan näkökulmasta.

Ammatillinen kieltenopetus haastaa opetusharjoittelijan

Opetusharjoittelut ovat opettajaharjoittelijoille työntäyteistä, mutta antoisaa aikaa. Suurin osa opetusharjoittelusta suoritetaan yliopistojen yhteydessä toimivissa harjoittelukouluissa perus- ja lukio-opetuksen parissa. Viimeistään soveltavassa harjoittelussa tulevat opettajat saavat mahdollisuuden tutustua myös muihin opetusympäristöihin, kuten ammattiopistoihin, ammattikorkeakouluihin tai vaikkapa vapaan sivistystyön toimialaan, kuten kansanopistoihin. Näihin toimijoihin ei yliopistojen yhteydessä toimivissa harjoittelukouluissa suoritettavilla ohjatuilla opetusharjoittelujaksoilla saa yleensä lainkaan kosketusta, joten soveltava harjoittelu tarjoaa mainion mahdollisuuden saada arvokasta kokemusta perus- ja lukio-opetuksen ulkopuolelta (ks. esim. Kantelinen 2007: 311).

Monet opettajaharjoittelijat valitsevatkin soveltavan harjoittelun suorituspaikaksi jonkin muun kuin harjoittelukoulussa tutuksi tulleen opetusympäristön, ja tällaisen valinnan tein myös itse. Hakeuduin keväällä 2010 soveltavaan harjoitteluun Pohjois-Karjalan ammattikorkeakouluun, jonne pääsin suunnittelemaan ja toteuttamaan kieliopintojen opetusta luonnonvara-alan opiskelijoille kolmen viikon ajaksi.

Opetusharjoittelussa harjoittelijalle ei anneta vastuuta pelkästään opetuksen toteuttamisesta, vaan myös opetuksen suunnittelulla on tärkeä rooli opettajaksi kasvamisessa. Erityisesti soveltavassa harjoittelussa opetuksen pitkäjänteisen suunnittelun rooli korostuu, sillä harjoittelijan tehtäviin kuuluu kokonaisen opetusjakson tai -kokonaisuuden itsenäinen suunnittelu ja toteutus - tietenkin ohjaavan opettajan avustuksella. Opetuskokonaisuuden suunnittelu on opettajaharjoittelijalle mieluinen mutta haastava tehtävä.

Ammatillisesti suuntautuneen kieltenopetuksen kentällä opettajaharjoittelija on opetuksen suunnittelussa uusien haasteiden edessä: ammattikorkeakouluissa opetussisällöistä ei määrätä valtakunnallisilla opetussuunnitelman perusteilla, vaan kieliopintojen rakenne ja oppisisällöt ovat ammattikorkeakoulukohtaisia ja pohjautuvat työelämässä vaadittavan riittävän kielitaidon saavuttamiseen (Kantelinen 2007: 314). Tästä johtuen myös ammattikorkeakoulujen kieliopintojen oppisisällöt poikkeavat yleissivistävän kieltenopetuksen oppisisällöistä. Opettajaharjoittelijalle tämä realisoituu viimeistään opetuskokonaisuuden suunnitteluvaiheessa, kun käytössä ei välttämättä olekaan enää tuttuja ja turvallisia kielten oppikirjasarjoja. Millaista oppimateriaalia ammattikorkeakoulun kieliopinnoissa sitten käytetään? Millaista on hyvä kieliopintojen oppimateriaali? Mistä kielten oppimateriaalia hankitaan?

Kielitaito osana ammattitaitoa

Ammattikorkeakoulujen kieliopinnot pohjautuvat työelämässä vaadittavan riittävän kielitaidon saavuttamiseen. Tästä kielitaidosta määrätään asetuksella: Valtioneuvoston asetuksessa ammattikorkeakouluista (Asetus 352/2003, § 7-8) on yhdeksi ammattikorkeakoulututkintoon johtavien opintojen tavoitteeksi asetettu riittävä viestintä- ja kielitaito. Opiskelijan tulee siis saavuttaa ammatin harjoittamisen ja ammatillisen kehityksen kannalta tarpeellinen suomen, ruotsin sekä yhden tai kahden vieraan kielen suullinen ja kirjallinen taito.

Asetuksen lisäksi suomalaisten ammattikorkeakoulujen kieltenopetus pohjautuu erilaisiin teoreettisiin viitekehyksiin. Ammattikorkeakoulututkinnossa vaadittava ”ammatin harjoittamisen ja ammatillisen kehityksen kannalta” tarpeellinen kieli- ja viestintätaito ja sen hankkiminen sitoutuvat läheisesti *erityisalojen kieltenopetuksen* (LSP - Languages for Special Purposes) ja *ammatillisesti suuntautuneen kieltenoppimisen* (VOLL - Vocationally Oriented Language Learning (englanti), FFSU – Fachbezogener Fremdsprachenunterricht (saksa) viitekehukseen. (Kantelinen ja Heiskanen 2004: 29.)

Näiden käsitteiden määritelmät eroavat jonkin verran kirjoittajasta riippuen, mutta yksi LSP:tä ja VOLL:ia yhdistävistä peruskriteereistä on erityisalojen kieltenopetuksen tarveperustaisuus tai tavoiteorientoituneisuus: kieltenopiskelun ja -opetuksen perustana on selkeä tarve, konkreettinen syy, joka liittyy tietyllä ammattialalla ja tietyn ammattialan tehtävissä toimimiseen tai tietyn alan opiskeluun. Kieltenopiskelu ja -oppiminen nähdään osana ammattitaitoa, jonka tavoitteena on käytännön tilanteissa käyttökelpoinen ja hyödynnettävissä oleva viestintä- ja kielitaito. (Kantelinen ja Heiskanen 2004: 32.)

Ammattikorkeakoulujen kieltenopetuksen teoreettinen viitekehys

Kieltenoppimisen ja -opettamisen teoreettinen viitekehys on viime vuosina ollut muutoksessa. Perinteinen *kommunikatiivinen kompetenssi* on korostanut yksilön selviytymistä viestinnällisissä tilanteissa ja tehtävissä: sen voidaan sanoa olevan funktionaalisesti ja tilannepohjaisesti sävytynyttä. Uudenlaisen kieltenopetuksen tavoitteeksi on puolestaan

muodostunut *kulttuurien välinen kommunikatiivinen kompetenssi*, joka korostaa kielenoppijan viestinnällisten tietojen ja taitojen lisäksi kielenkäyttäjän henkilökohtaisia, sosiaalisia valmiuksia ja asenteita, ja tukee oppilaan sisältä päin ohjautuvaa, itsenäistyvää kielenoppimista. (Kantelinen ja Heiskanen 2004: 37.) Itseohjautuvaa, henkilökohtaisesti merkityksellistä kielenoppimista korostaa myös *kielikasvatus*, jossa kielenoppija omaksuu aktiivisen, osallistuvan roolin omassa kielenoppimisprosessissaan (Kohonen 2009, 11-12).

Myös Euroopan unionin jäsenmaiden yhteisiä kielenopetuksen tavoitteita määrittelevä Eurooppalainen viitekehys korostaa oppijalähtöistä opiskelua. Lisäksi päämääränä on yksilön tasolla *kielenkäyttäjän tai -oppijan monikielisyys eli plurilingvaalisuus*; mahdollisimman laaja kielellinen repertuaari, jossa kaikilla eri kielten kieli- ja kommunikointitaidoilla on oma sijansa (Eurooppalainen viitekehys 2003: 23-25, 230-231).

Ammattikorkeakouluinstituution yleiset pedagogiset tavoitteet ovat edellä kuvattujen periaatteiden kanssa suuressa määrin samansuuntaiset, joten kielenopetuksen tarveperustaisuus, kulttuurien välinen kommunikatiivinen kompetenssi, plurilingvaalisuus sekä kielikasvatus sopivat hyvin ammattikorkeakoulujen kielenopetuksen teoreettiseksi viitekehyykseksi.

Hyvän oppimateriaalin ainekset: neljä teemaa

Ammattikorkeakoulun kieliopinnojen oppimateriaaliin liittyvät kysymykset herättivät kiinnostukseni opettajan pedagogisiin opintoihin kuuluvan soveltavan harjoittelun aikana. Harjoittelujakson aikana tein opettajan pedagogisiin opintoihin liittyvää tutkielmaa (Ruokolainen 2010), jossa päätin oppimateriaalien herättämien kysymysten innoittamana tehdä katsauksen oppimateriaalien rooliin ammattikorkeakoulun kieliopinnoissa ja selvittää erilaisten oppimateriaalien toimivuutta sekä kielenoppijoiden että kielenopettajan näkökulmasta. Tavoitteenani oli myös löytää hyviä yhteisiä käytänteitä oppimateriaalin hankintaan ja valintaan ammattikorkeakoulun kielenopetuksessa.

Tutkielma-aineiston keräsin keväällä 2010 Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulusta kyselyllä, johon vastasi 16 ympäristötekniikan opiskelijaa. Lisäksi haastattelin yhtä ammattikorkeakoulun kielenopettajaa. Kyselyssä opiskelijat kertoivat näkemyksiään hyvästä ja huonosta oppimateriaalista, arvioivat erilaisten oppimateriaalien toimivuutta ja esittivät toiveita, millaista oppimateriaalia he haluaisivat käytettävän kieliopinnoissa tulevaisuudessa. Opettaja haastattelussa kielenopettaja kuvaili näkemyksiään hyvästä oppimateriaalista ja kertoi oppimateriaalien hankinnasta ja valinnasta omassa työssään.

Aineistossa esiin nousseista hyvän oppimateriaalin kuvauksista muodostin neljä eri teemaa, jotka nimesin seuraavasti: *ammattialakohtaisuus*, *sopiva haasteellisuus*, *selkeys* sekä *monipuolisuus*. Teemojen kuvailun yhteyteen olen poiminut vastausaineistosta muutamia suoria aineistolainauksia kuvaamaan opiskelijoiden näkemyksiä hyvästä oppimateriaalista.

Ensimmäinen vastausaineistosta hahmottamani teema, **ammattialakohtaisuus**, käsittelee kieliopinnojen ja tulevan ammatin välistä yhteyttä. Kuvauksissaan hyvästä kielen oppimateriaalista ammattikorkeakouluopiskelijat ja ammattikorkeakoulun kielenopettaja toivoivat, että kieliopinnoissa käytettävä oppimateriaali liittyisi kiinteästi opiskeltavaan alaan.

Tätä tulkintaa tukivat myös huomioidut opiskelijoiden näkemyksistä mielekkäimmistä oppimateriaalista: arvioidessaan erilaisten oppimateriaalien mielekkyyttä opiskelijat valitsivat mielekkäimmäksi oppimateriaaliksi ammattialaan liittyvän vieraskielisen kirjallisuuden. Myös ammattialaan liittyvät aidot tekstit, esimerkiksi tuoteselosteet ja manuaalit, sekä vieraskieliset lehtiartikkelit koettiin mielekkäiksi oppimateriaaleiksi:

"Mahdollisimman paljon ammattiin liittyvää/muuten hyödyllistä sanastoa." (Nainen, 22)

"Tarkoituksenmukaisuus opintoja tukien, mielenkiintoiset alaan liittyvät lehtiartikkelit." (Mies, 30)

"Työssä tarvittavaa käytännön sanastoa." (Nainen, 31)

Toinen vastausaineistosta muodostamani teema on oppimateriaalin **sopiva haasteellisuus**. On huomattava, että sopivan haasteellisuuden käsite on moniulotteinen. Ammattikorkeakouluopiskelijoiden opintotaustat ja lähtötasot vaihtelevat, joten kaikille opiskelijoille yhteisesti sopivaa vaikeustasoa on usein vaikeaa, ellei jopa mahdotonta määrittellä. Opiskelijat kuitenkin korostivat vastauksissaan sopivan vaikeustason merkitystä oppimiselleen ja oppimismotivaatiolleen:

"Oppimateriaalien tulisi olla vaikeustasoltaan suht. helppoja. Haastetta tulisi olla, muttei liikaa. Onnistumisen kautta tulee hyvä mieli ja mielenkiinto säilyy." (Nainen, 21)

"Myös liian helppojen asioiden uudelleenopiskelu on aika typerää." (Nainen, 19)

"Liian vaikeat tehtävät joista vaan turhautuu ja ne jää luultavasti tekemättä siksi." (Nainen, 19)

Kolmas vastauksista löytämäni teema on oppimateriaalin **selkeys**. Sekä opiskelijoiden että opettajan näkemykset hyvästä oppimateriaalista sisälsivät ajatuksen oppimateriaalin selkeydestä ja johdonmukaisuudesta:

"Selkeitä, helppolukuisia ja mielenkiintoisia tekstejä [...]" (Mies, 20)

"Mielenkiinto säilyy kun materiaali on selkeä ja johdonmukainen." (Mies, 22)

"Totta kai aina pyritään siihen että materiaalit olisivat mahdollisimman selkeitä ja oppilasystävällisiä." (Opettaja)

Selkeydellä vastaajat näyttivät tarkoittavan nimenomaan tekstin ja materiaalien rakenteen selkeyttä. Tulkintani mukaan opiskelijat arvostavat loogisia, helppolukuisia ja rakenteeltaan selkeitä tekstejä ja materiaaleja.

Neljäs hyvän oppimateriaalin kuvauksista muodostamani teema on kieliohjelmojen oppimateriaalin **monipuolisuus**. Vastausten perusteella tulkitsin opiskelijoiden tarkoittavan monipuolisuudella vaihtelevia, eri asioita käsittäviä oppimateriaaleja ja monenlaisia näkökulmia niiden käsittelyyn. Toive oppimateriaalin monipuolisuudesta tuli vastauksissa ilmi muun muassa seuraavasti:

"Kirjassa monipuoliset tehtävät, kuuntelutehtävät, keskustelutehtävät." (Nainen, 19)

"Selkeä, monipuolinen, käytännönläheinen sisältö." (Mies, 20)

"Selkeää, johdonmukaista ja monipuolista. Sopivasti tehtäviä, luetun ymmärtämissä ja keskustelua ryhmissä + kuuntelut. [...]" (Mies, 30)

Opetusmateriaalien monipuolisuus tärkeää

Tutkielman tulosten perusteella voidaan siis ajatella, että edellä mainitut neljä teemaa voisivat toimia jonkinlaisena ”ohjenuorana” valittaessa oppimateriaaleja ammattikorkeakoulun kieliopintoihin. Opiskelijat toivovat kielten oppimateriaalin liittyvän läheisesti heidän opiskelemaansa ammattialaan. Sopiva haasteellisuus on myös tärkeää - liian helpot tai liian vaikeat materiaalit hidastavat ja hankaloittavat oppimista, joka puolestaan vaikuttaa opiskelumotivaatioon. Oppimateriaalien tulisi myös olla selkeitä, jäsenneiltyjä, loogisia ja monipuolisia kokonaisuuksia.

Haastattelemani kieltenopettajan näkemykset hyvästä oppimateriaalista olivat edellä kuvailtujen teemojen kanssa hyvin samansuuntaisia. Hänen näkemyksensä mukaan ammattikorkeakoulukontekstissa ensisijaisen tärkeää on kieliopintojen oppimateriaalin liittyminen opiskelijoiden tulevaan ammattiin. Vastauksissaan opettaja korosti opiskelijoiden tavoin myös oppimateriaalien monipuolisuutta. Opettaja kertoi käyttävänsä opetuksessaan laajaa valikoimaa erilaista oppimateriaalia: kielten oppikirjat, vieraskieliset alaan liittyvät lehtiartikkelit, erilaiset audiovisuaaliset materiaalit ja verkkomateriaalit sekä alaan liittyvä autenttinen, aito materiaali, kuten tuoteselosteet ja manuaalit, kuuluivat hänen jokapäiväiseen opetukseensa.

Kyselyvastausten lukeminen ja niiden analysointi oli mielenkiintoista ja valaisevaa. Oppimateriaaliin liittyvät kysymykset herättivät kyselyyn vastanneissa opiskelijoissa selvästi monenlaisia ajatuksia, sillä vastaukset olivat kattavia, yksityiskohtaisia ja oman tulkintani mukaan tarkasti mietittyjä. Olivatpa jotkut opiskelijat esittäneet kyselyvastauksissaan myös yleisiä kieliopintojen järjestämiseen liittyviä kehittämissuhteita, vaikka kyselyssä haettiin näkemyksiä ja kehittämissuhteita lähinnä kieliopintojen oppimateriaaliin liittyen.

Vastausten sisällön ja laajuuden perusteella oletan, että opiskelijat olisivat kiinnostuneita esittämään laajemminkin näkemyksiään tutkintoonsa kuuluvien kieliopintojen oppimateriaalista ja kieliopintojen yleisestä toteutuksesta. Tämä on asia, joka ammattikorkeakoulujen kieliopintojen kehittämistyössä tulisi ottaa huomioon: kuka osaisi paremmin vastata kysymyksiin kieliopintojen kehittämisestä ja järjestämisestä, kuin opiskelijat itse? Opiskelijoiden näkökulma voisi tarjota kieliopintojen kehittämistyön parissa työskenteleville runsaasti uusia ajatuksia ja ideoita.

Pedagogiset opinnot eivät anna tarpeeksi eväitä ammatilliselle puolelle

Ammattikorkeakouluopiskelijoiden ja ammattikorkeakoulun kieltenopettajan kuvaukset hyvästä oppimateriaalista antoivat minulle kaivattuja vastauksia oppimateriaaliin liittyviin kysymyksiin. Ammatillisesti suuntautuneesta kieltenopetuksesta kiinnostuneena ja pian

valmistuvana kieltenopettajana tunnen olevani hippusen viisaampi kuunneltuani ammattikorkeakouluopiskelijoiden ja ammattikorkeakoulun kieltenopettajan näkemyksiä kieliopintojen oppimateriaalista. Opettajan pedagogisiin opintoihin kuuluva soveltava harjoittelu Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulussa sekä pedagogisten opintojen puitteissa tekemäni tutkielma antoivat minulle uudenlaisen näkökulman ammatillisesti suuntautuneeseen kieltenopetukseen. Sain arvokasta tietoa ammatillisesti suuntautuneessa kieltenopetuksessa käytettävistä oppimateriaaleista, opetuksen suunnittelusta ja kieliopintojen järjestämiseen liittyvistä käytänteistä.

Kuten kirjoitukseni alussa totesin, vastavalmistuneen kieltenopettajan siirtyminen työelämään ei kuitenkaan aina käy kivuttomasti. Uraansa aloitteleva opettaja kohtaa tiellään monenlaisia haasteita opetuksen suunnittelun, toteutuksen sekä työuran aloittamiseen liittyvien yleisten kysymysten äärellä. Kun ensimmäinen oikea työsuhde valmistumisen jälkeen on solmittu, uuden opettajan arjen täyttävät työjärjestykset, kurssien suunnittelu, sopivien, tarkoituksenmukaisten oppimateriaalien valmistaminen ja hankkiminen, opetuksen toteuttaminen ja muut opettajan työhön kuuluvat tehtävät. Moni ammatillisella puolella työskentelevä vastavalmistunut kieltenopettaja kohtaa tässä vaiheessa haasteen: mistä löytää oppimateriaalia kurssille, jolle ei ole olemassa lainkaan oppikirjaa tai muuta valmista materiaalia? Opettajankoulutuksessa saadut tiedot ja taidot oppimateriaalin valmistamisesta ja hankinnasta eivät välttämättä riitä, kun astutaan yleissivistävän koulutuksen ulkopuoliselle kieltenopetuksen kentälle.

Ammattikorkeakoulujen kieliopintojen yhtenäistämässä ja kieliopintojen yhteisen strategian kehittämistyössä tulisi siis kiinnittää huomiota myös kieliopintojen oppimateriaalien kehittämiseen. Uskon, että ammattikorkeakoulun kieliopinnoissa käytettävien oppimateriaalien määrän, laadun ja saatavuuden parantaminen helpottaisi merkittävästi työuraansa aloittavan kieltenopettajan siirtymistä työelämään ja vähentäisi työuran aloittamiseen, kurssien suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä työssä jaksamiseen liittyviä ongelmia. Uskon myös, että oppimateriaalien määrätietoinen kehitystyö parantaisi ammattikorkeakouluopiskelijoiden mahdollisuuksia menestyä entistä paremmin tutkintoonsa kuuluvissa kieliopinnoissa.

Nuoren opettajan aloittaessa työuraansa työyhteisön ja kollegojen tuen tärkeys korostuu: kokeneiden opettajien ”hiljainen tieto” ja opastus kurssien suunnittelussa ja oppimateriaaliin liittyvissä kysymyksissä ovat monille nuorille opettajille korvaamaton apu. Olisi hienoa, jos tietoa hyväksi havaituista opetuksen suunnittelun ja toteuttamisen käytänteistä olisi saatavilla jo ennen kuin vastavalmistunut opettaja aloittaa työnsä uudessa työpaikassaan. Siispä heitänkin haasteen kaikille teille ammatillisesti suuntautuneen kieltenopetuksen asiantuntijoille: purkakaako tietotaitonne sanoiksi ja tekstiksi ja jakakaa arvokasta tietoa kieltenopettajan työn arjesta ja kieltenopettajan työhön liittyvistä käytännön toteutuksista kieltenopettajaopiskelijoille ja vastavalmistuneille, uusille kieltenopettajille. Näin varmistamme, että hyväksi todetut kieltenopetuksen käytänteet siirtyvät myös uusille opettajasukupolville, mikä puolestaan mahdollistaa suomalaisen kieltenopetuksen korkean tason säilymistä ja kieltenopetuksen kehittämisen myös tulevaisuudessa.

Lähteet

Airola, A. ja Kantelinen, R. 2009. Basic Elements of Development Work in Professionally Oriented Language Education. Teoksessa R. Kantelinen ja P. Pollari (eds.) Language Education and Lifelong Learning. University of Eastern Finland. Philosophical Faculty. School of Educational Science and Teacher Education. 183-202.

Eurooppalainen viitekehys: Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys. 2003. Helsinki: WSOY.

Kantelinen, R. 2007. Finnish polytechnics as a context of professionally oriented language education. Teoksessa A. Koskensalo, J. Smeds, P. Kaikkonen & V. Kohonen (eds./Hg.) Foreign Languages and Multicultural Perspectives in the European Context. Fremdsprachen und Multikulturelle Perspektiven im Europäischen Kontext. Berlin: LIT Verlag. 311-320.

Kantelinen, R. ja Heiskanen, M. 2004. Ammattikorkeakoulujen kieliopinnot. Joensuun yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen laitos.

Kohonen, V. 2009. Autonomy, Authenticity and Agency in Language Education: the European Language Portfolio as a Pedagogical Resource. Teoksessa R. Kantelinen ja P. Pollari (eds.) Language Education and Lifelong Learning. University of Eastern Finland. Philosophical Faculty. School of Educational Science and Teacher Education. 9-44.

Ruokolainen, T. 2010. Hyviä käytänteitä oppimateriaalin hankintaa ammattikorkeakouluopetuksessa. Itä-Suomen yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osasto. Opettajan pedagogisten opintojen tutkielma.

Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 352/2003.

Tiina Ruokolainen opiskelee Itä-Suomen yliopistossa Joensuun kampuksella vieraiden kielten aineenopettajaksi.